TÜRK KÜLTÜR VE MEDENİYET TARİHİ

11

ARİF ÖZBEYLİ

A) İLK TÜRK DEVLETLERİNDE SPOR

7.1. İlk Türk Devletlerinde Spor Faaliyetleri

İlk Türk devletleri iklim şartlarının çok zor olduğu bölgelerde kurulmuş; kuruldukları coğrafyanın çetin iklim şartları, onların spor anlayışlarını da şekillendirmiştir. Doğa şartlarıyla mücadele ederek yaşamak zorunda olmaları; Türklerin zinde kalmalarını sağlamakla kalmamış, onların beden ve ruh sağlıklarını da olumlu yönde etkilemiştir.

- İlk Türk devletleri gerek konargöçer yaşam tarzlarını sürdürdükleri dönemde gerekse yerleşik hayata geçtikten sonraki dönemde spora büyük önem vermiştir. Bu nedenle spor, Türk halk kültürünün en önemli unsurları arasında yer almıştır. Sporun karekterinde olan yarışma isteği, takım ruhu ve birlikte iş yapma becerisi insanlar arasındaki yardımlaşma duygusunu da geliştirmiştir. Birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli rol oynayan spor, Türklerde yiğitlik ve kardeşlik üzerine inşa edilmiştir.

- Kutsal sayılan günlerde, kağanların tahta geçme törenlerinde ve kurultaylarda çeşitli eğlenceler düzenlenmiş, bu eğlenceler sırasında çeşitli spor yarışmaları da yapılmıştır. Birçoğu atlı spor gösterilerinden oluşan bu sportif etkinlikler, aynı zamanda savaşa hazırlık niteliği de taşımıştır. Çünkü Türklerin savaşlarda kullandığı en önemli araçlardan birisi de atlardı.

Yaptıkları sporları kültürle birlikte geliştiren Türkler, bir yandan bedenlerini sağlıklı hâle getirirken diğer yandan da atlı sporlar ve okçuluk alanlarında kendilerini geliştirmişlerdir. Türklerde kadınlar da çeşitli spor etkinliklerine katılmış; ata binme, ok atma ve çevgan oynamada son derece başarılı olmuştur.

- At ve oku çok iyi kullanabilen Türkler, bu yetenekleri sayesinde savaşlarda büyük başarılar kazanmıştır. En eski tarihten günümüze kadar geçen süreçte hemen hemen bütün spor dallarıyla uğraşan Türkler; ilk Türk devletleri döneminde **çevgan, okçuluk, mızrak, cirit, gökbörü, kızbörü, tepük ve mangala** gibi oyunları oynamış; **güreş, binicilik, koşu ve avcılık** gibi sporları yapmıştır.

- **Çevgan**
- Günümüzde polo olarak tanınan bu oyun, altışar veya dörder kişilik iki grup hâlinde oynanırdı. At üzerinde çöğen denilen ucu eğri bir değnekle oynanan bu oyunda amaç; düz arazide sahaya bırakılan bir topun, belirlenen hedefe ulaştırılmasıdır. Bu oyun sayesinde gençlerin ata binme kabiliyetleri artırılarak onlara bir tür askerlik eğitimi verilmiştir.

- **Okçuluk**
- Dünyanın en eski silahlarından olan ok, Türkler tarafından başarıyla kullanılmış ve Türkler uzun mesafelere isabetli ok atışlarıyla tanınmıştır. Ok atma işini bir spor hâline getiren Türkler, bahar aylarında yapılan törenlerde deriden yapılmış dört köşeli hedeflere atışlar yapmıştır.

- Türklerde hem askerî hem de ekonomik amaçlar için kullanılan okçuluk öğretimi çocuk yaşlarda başlamış, bu eğitimlerin sonucunda yetişen gençler hızla koşan bir atın üzerinden dört bir tarafa hedefi bulan oklar atabilmiştir. Bir savaş aracı olan ok, Türkler açısından çok değerliydi. Bu nedenle Türkler, ok ve yay üzerine yemin ederlerdi.

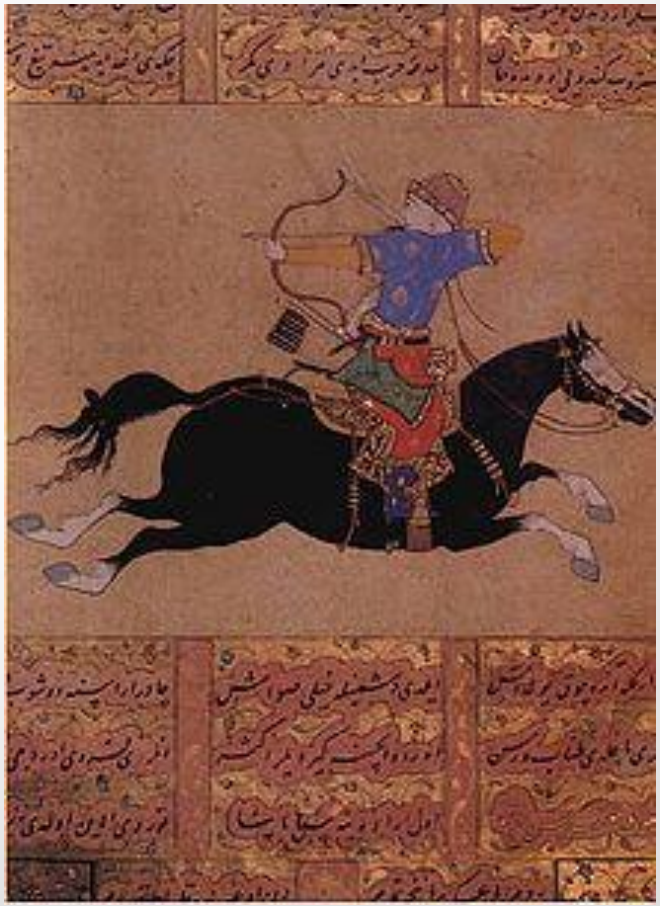

Binicilik Konargöçer hayat tarzında at önemli bir yere sahipti. Bu nedenle Türkler atı ehlileştirmiş ve ata binmeyi çocuk denecek yaşta öğrenmiştir. Kâşgarlı Mahmud; "At Türk'ün kanadıdır." diyerek, atın Türkler için önemini ifade etmiştir. At, genellikle bir savaş aracı olarak kullanıldığı için gençlere binicilik eğitimi küçük yaşlarda verilmeye başlanmış, biniciliğin geliştirilmesi amacıyla çeşitli yarışlar düzenlenmiştir.

- Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen; "Tavşanı ödül koyarak benimle at yarışı yaptı." cümlesinden hareketle, ilk Türkler zamanında at yarışları yapıldığı söylenebilir. Arap yazarlardan El Haiz; "Türklerin toplam yaşadığı günlerin yarısından fazlası at üzerinde geçmektedir." diyerek, atın Türklerin hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.

- **Güreş**
- Türklerin ata sporları arasında yer alan güreş, ilk dönemlerden itibaren Türkler tarafından oynanan oyunlardan birisidir. Yapılan kazılarda ilk Türklere ait süs eşyalarının üzerine işlenmiş güreş figürlerine rastlanmıştır. Düğünlerde, bayramlarda ve eğlencelerde şehirlerden köylere kadar her yerde oynanan güreş, halk arasında yiğitlik oyunu olarak nitelendirilmiştir.

- Türklerde güreş sporuna çok büyük değer verildiği, Orta Asya'daki her Türk boyunun bir başpehlivanı olmasından da anlaşılır. İlk Türklerden beri yapılarak günümüze kadar gelen güreş sporunun önemli organizasyonlarından biri de tarihi Kırkpınar Güreşleridir. Zira Osmanlı'nın ilk dönemlerinde başlayan Kırkpınar Güreşleri, günümüzde de devam etmektedir.

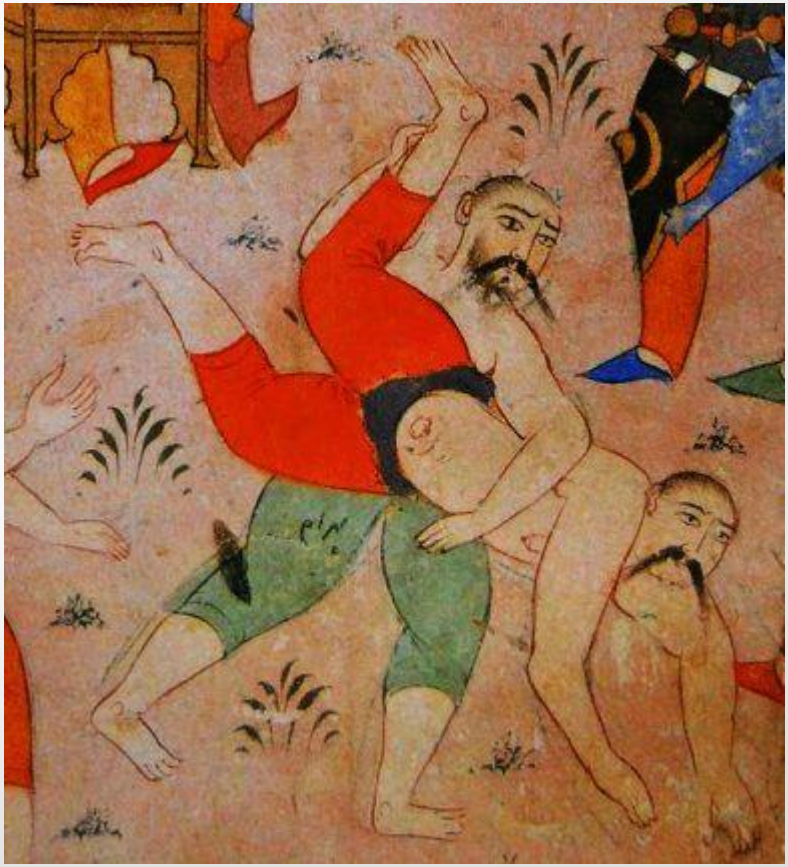

- **Mızrak**
- İlk Türk devletlerinde; süngü, nayza denilen savaş aletlerine Osmanlı Devleti'nde mızrak denilirdi. Bu savaş aletini kullanma becerisini geliştirmek amacıyla oynanan oyun da mızrak oyunu olarak adlandırılırdı. Mızrak oyunu, süvarilerin savaşta saldırı ve savunma yeteneklerinin geliştirilmesi için oynanırdı. Mızrak fırlatmak ya da iki tarafın karşı karşıya gelmesiyle oynanan oyun, saldırı ve savunma yeteneğini geliştirmektedir.

- **Cirit**
- Cirit, Türklerde eskiden beri oynanan atlı savaş sporlarından biridir ve at üzerinde iki takım hâlinde oynanır. Ellerinde ağaçtan yapılmış birer metre uzunluğunda değnekler olan iki takım oyuncuları, birbirlerine iki yüz metre mesafede karşılıklı olarak dizilirler. Hakemin başlama işaretiyle birlikte oyunculardan biri karşı takıma doğru atını hızla sürer. Bu sırada karşı takımdan birinin adını söyleyerek ona meydan okur ve böylece yarışma başlamış olur.

- Oyun sırasında yarışmacılar rakip takım elamanlarına ciriti isabet ettirmeye çalışır. Bu esnada ciriti ata değdirmek ya da ciriti ata vurmak yasaktır. Ciriti rakip oyuncuya vurma pozisyonundayken rakip oyuncu affedilebilir. Böyle durumlarda affeden oyuncu, ciriti rakibine isabet ettirmiş gibi puan kazanır.

- Cirit oyunu, değneğin doğru kullanılmasını sağlayan bir idman çalışması olduğu için önem kazanmış ve halk arasında yaygınlaşmıştır. Değnekle oynanan cirit oyunu askerlerin savaşa hazırlanmasını sağlar, atların da savaş ortamına alışması için zemin hazırlardı. Cirit oyunu, günümüzde Anadolu'nun bazı bölgelerinde hâlâ oynanmaktadır

- **Gökbörü**
- Bu oyun Türklerin en eski millî oyunlarından birisidir. Günümüzde Özbekler ve Kırgızlar gibi birçok Türk topluluğu tarafından hâlâ oynanmaktadır. Atlı sporlardan olan gökbörü oyunu, içine saman doldurulduktan sonra dikilen oğlak derisi ile oynanır.

- Bu oyun için büyük bir sahanın ortasına halhal veya adalet çemberi denen geniş bir daire çizilir ve atlı yarışmacılar bu dairenin etrafına dizilir. Hakemler, içine saman doldurulan oğlak derisini yüksek bir yere götürür. Hakemlerin başlama işareti ile birlikte yarışmacılar oğlak derisinin olduğu bölgeye hızla at sürerler.

- Hakemlerden biri içi saman dolu olan oğlak derisini yarışmacıların üzerine fırlatır. Deriyi kapan yarışmacı, adalet çemberinin etrafına doğru atı koştururken diğer yarışmacılar da oğlak derisini onun elinden almaya çalışırlar. Yarışmacı, bu deri ile birlikte adalet çemberinin etrafını bir defa dönerse bir puan kazanır. Bu yarışma, ata binme becerisi ile mücadele etme yeteneğini geliştirdiği için Türklerin her daim savaşa hazır olmasını sağlayan bir idman olarak değerlendirilmiştir.

- **Kızbörü**
- Düğünlerde at üzerinde oynanan bir oyundur. Oyun, evlilik törenlerinde kesilen hayvanın gelin tarafından kaçırılmasıyla başlar. Erkek tarafı gelini kovalar ve hayvanı gelinden almaya çalışır.

- **Koşu (Seyirtme)**
- İlk Türklerde yapılan koşular genelde dinsel nitelik taşımıştır. Kırgızlarda çocukların doğumunda, kadınların da katıldığı koşular düzenlenmiştir.

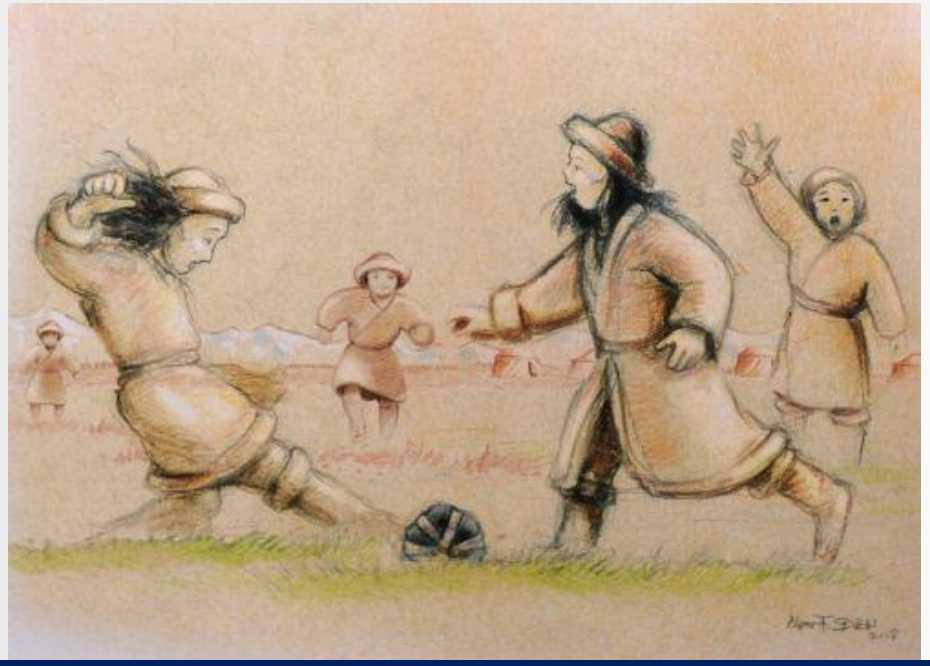

- **Tepük**
- Bu oyunun ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de Orta Asya'da oynandığı bir gerçektir. Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserinde bu oyunun nasıl oynandığı şu şekilde anlatılır. "Kurşun eritilerek oval şekilde kalıplara dökülür ve bu kurşunların üzeri keçi kılı veya keçe gibi malzemelerle sarılır. Elde edilen bu büyükçe topa ayak teperek oynanır."

- Günümüzde oynanan futbola çok benzeyen bu oyun, Timur zamanında da oynanmıştır. Timur Dönemi'ndeki oyun topları kuzu derisinden yapılmış ve bu topların içine hava doldurulmuştur. Bu oyun topları, günümüzdeki toplara daha çok benzemektedir.

- **Avcılık**
- Türklerin binlerce yıllık geçmişinde yer alan avcılık sporu, hem savaşa hazırlık hem de beslenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılırdı. Savaşlardan önce sürgün avları da düzenlenirdi.

- **Mangala**
- İlk Türk devletlerinde oynanan mangala, iki kişi arasında oynanan bir tür zekâ oyunudur. Her oyuncunun kazandığı taşları toplayacağı büyük bir bölüm ve 12 kuyu bulunan bir tahta üzerinde, 48 taşla oynanır. Bu oyunda taşlar, her kuyuya dörder taş gelecek şekilde dağıtılır. Her oyuncunun önünde bulunan 6 küçük kuyu o oyuncuya aittir ve oyuncular en fazla taşı kendi alanlarında biriktirmeye çalışırlar. Beş set olarak oynanan oyunun sonunda en fazla taşı toplayan oyuncu, oyunu kazanmış olur.

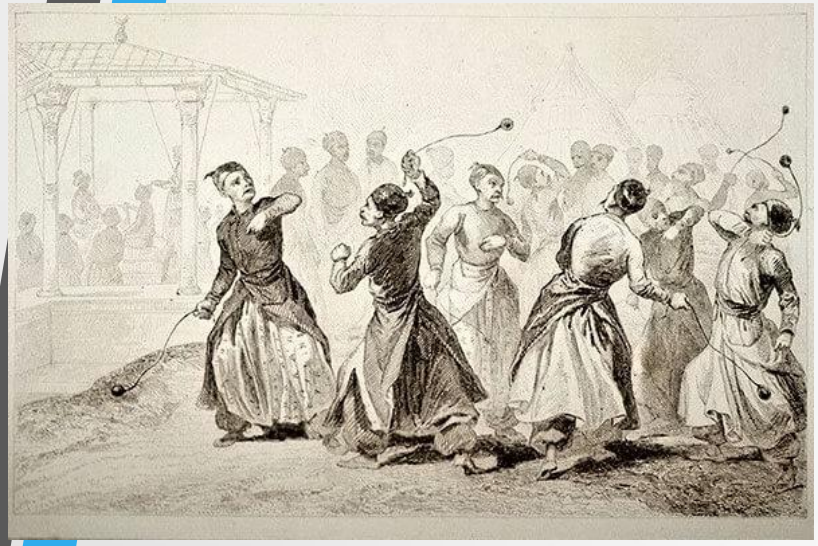

Tomak oyunu

Çelik-çomak oyunu

- Türklerde bu sporlardan başka; **kayak, süngü, matrak, tomak** ve **çelik-çomak** gibi oyunlar da oynanmıştır. İlk Türklerde spor, genel olarak savaşa hazırlık amacıyla yapılsa da; çetin doğa şartlarına karşı mücadele, eğlence ve gençlerin her türlü zorluğa karşı bedensel ve ruhsal gelişimini sağlamak amacıyla da yapılmıştır.

Kanalıma abone olup, destek olabilirsiniz.